

71. c. CSÁNKI (Körösm. 27–8) szerint *Kotena*, *Koteny*, *Kutena* mezőváros a Garics déli lábánál "már a XIII. század közepe óta állandó birtoka a dácei Roh(fi) családnak, mely odább észak felé Berslyanicza, Disnik stb. táján Dáce mezővárost, még odább északra Polositicza vagy Polosnicza helységet is bírta." L. még i. m. 42: Dianvára vagy Dianovcz. 1250: (HazOkm. VII, 39); 1265: i. h. 90; stb.
72. c. 1278: "Bogdozlou et Pousa filij Zouani a parte vna, ab altera autem Jacobus filius Stepk iobagiones Castri de Garig ... terram eorum hereditariam in *Garig* ... vallis *Ztermech* ... in fluuium *Diuich* ... fluuij *Graduch* ... fluuium *Medueganuga* (ÁÚO. XII, 241–2). *Décsa* ~ *Dáce* mezőváros (CSÁNKI, Körösm. 27–8) Disnik táján.
73. c. DICKENMANN (I, 100–1) *Divič*
74. c. MIKLOSICH (PON. 55) a 'splendor'; 'Wunder' (BERNEKER I, 202) jelentésű *div-* tőhöz *Divič*: *Divčić* szerb tulajdonneveket közöl. Felvehető -ičŷ képzővel (i. h. 17) alakult *Divič* tulajdonnév is.
75. c. DICKENMANN (I, 96) *Deča* alatt.
76. c. 1264: "quondam *Desa* Luce ciuis *Traguriensis* ... dicti *Dese* ... Petri Luce ... Luce Mathei Luce (ÁÚO. XI, 538–9).

PAIS DEZSÓ

* * *

ISMERETLEN KERESZTNEVEK II.

Édesapám évtizedeken át gyűjtötte az ismereteket Magyar keresztnévtárához, melynek megvalósításához csak kis időre lett volna még szüksége. Hagyatékában kiadásra kész megfogalmazásban van névcikkeinek többsége, melyek népszerű formában tartalmazzák a nevek etimológiáját, irodalmi, történeti és tisztelettörténeti vonatkozásait, esetenként helyi és időbeli elterjedtségét, vezetéknevekkel való összefüggéseit.

Ismeretlen keresztnévek (Nyr. 102: 229–41) címen édesapám közzétett harmincnégy női nevet. Az ismeretlenség itt azt jelenti, hogy a Magyar Utónévkönyv nem tartalmazza őket. Ezen a szálon elindulva – nyilván édesapám szándékainak megfelelően – közöljük azokat az Utónévkönyvből hiányzó férfinéveket, melyeket sikerült 1975 eleji halála előtt kidolgoznia. [MIKESY GÁBOR]

AJÁNDOK 1137-től kezdve több szolga és szolgáló nevében felbukkan. Lehetséges, hogy a szláv eredetű *dusnok* szavunk (megmaradt *Dusnok* helyneveinkben) magyar megfelelője, és olyan jobbágyot jelent, akit valamely gazdag ajándékozott az egyháznak, hogy lelkiüdvéért meghatározott számú vagy meghatározott napon misét mondjanak. (l. az *Ajándék* női nevet: Nyr. i. h.). Nyelvünkben nincsenek nyelvtani nemek, tehát nincs arra mód, hogy *Petrus* és *Petra*, *Paulus* és *Paula*-féle különbséget tegyünk. Az *Ajándék* és *Ajándok* név esetében azonban az alakváltozatot szerencsésen használhatjuk fel megkülönböztetésre: az

előbbi női név, az utóbbi férfiakat jelöl.

Magyar név, az *ajánl* igéből képzett szó. Névnepja jelentése alapján: *augusztus 7.* (l. *Donát*) vagy *november 9.* (l. *Tivadar*).

ÁNGYÁN Ma csak vezetéknevként élő régi keresztnév. A XII. századtól a XVI. század közepéig élt. Mivel Szent *Anianus* orléansi püspök (390–453) sírja a régi francia királyok eskütételének helye volt, ezért őt az uralkodók védőszentjüknek tekintették. A korai magyar-francia kapcsolatok természetes folyománya volt tehát, hogy I. András a temetkezőhelyének szánt tihanyi apátságot Szűz Mária és *Anianus* püspök oltalmába helyezte. A tihanyi tisztelet hatására a Balaton környékén elterjedt a keresztnév. Magyaros formája, az *Ángyán* vezetéknev ugyanott helyezkedik el ma is. Ez így fejlődött:

Anián /----> *Ánján* ----> *Ányán*
 \----> *Ángyán*

Anianus mester nagyváradi kanonok és káptalani jegyző foglalta írásba a XIII. század elejéről származó Váradi Regestromot, a tüzesvas-próbákról készült jegyzőkönyvgyűjteményt. Szent *Anianus* megmentette városát Attila véresnek ígérkező ostromától (451. június 14), híre-neve elterjedt az országban. *Saint-Agnan*, *Saint-Agnant*, *Saint-Aignant* és *Saint-Igny* helységnevek ma is őrzik emlékezetét. Keresztnévként is csak Franciaországban él; híres viselője Stanislas *Aignan* Julien (1799–1873) francia orientalista, aki úttörő munkát végzett a kínai nyelvészet terén.

Latin eredetű név, az *Annius* nemzetségnév származéka, továbbképzése. Lehetséges, hogy *Annius Verus*, császári nevén Marcus Aurelius alatt (161–180) római polgárjogot nyert családra utal. Változata az *Ányos* név. Nevenapja: *november 17.*

BETHEN Egyetlen élő viselője van, mégis eléggé ismert név, mert Pénzes *Bethen* gyakori cikkírója a népszerű *Élet és Tudomány*nak. A családok szeretik nevezetes ősük nevét adni a fiaiknak, pl. a Kállay családban ismétlődik *Ubul* ősük neve. Pénzes *Bethen* anyja családjának a XIII. század első felében a csallóközi Budafalván élt őse nevét kapta. Budafalvi *Bethen* fia kitüntette magát az Ottokár cseh király elleni harcokban, s ezért IV. László kiemelte az udvarnokok sorából, és nemességet adományozott neki.

Mivel a név egy másik oklevélben *Bether* alakban tűnik fel, olvasata bizonytalan. Éppen ezért származásáról és jelentéséről sem nyilatkozhatunk.

DÓZSA Ritka keresztnév, a Magyar Utónévkönyvből valahogy kimaradt. A premontreieknél már száz évvel ezelőtt előfordult, pl. Pozsgay *Dózsa* csornai könyvtáros volt az 1870-es években, Szilágyi *Dózsa* (†Jászóvár, 1949.) pedig tanár. Itt rendi név. Első előfordulásai: 1300, 1315: *Dausa*, 1359: *Dosa*. A személynév híres viselője: *Dózsa* nádor, Debrecen birtokosa, Károly Róbert párthíve és *Dózsa* csanádi választott püspök (1477 körül). A későbbiekben keresztnévként már nem tűnik elő, de megmaradt hely- és vezetéknevként: pl. *Jászdózsa*; 1460: *Nicolaus Dosa*, azaz *Dózsa* Miklós. A vezetéknev legismertebb viselője a székelyföldi Kibédről származó, de a szomszédos faluról makfalvinak nevezett *Dosa* vagy *Dózsa* György, az 1514-i parasztfelkelés vezére. Nemes renden levő híres vitéz volt, aki röviddel előbb Nándorfehérvárnál kitüntette magát, és ezért lovaggá avatták. Az események közismertek, *Dózsa* serege mágnesként vonzott magához a föld népén kívül kisnemeseket, polgárokat, egyetemet végzett, haladó szellemű "diák"-okat, sőt papokat. Az ilyenkor

előforduló túlzások megrettentették a földesúri osztályt, végül Zápolyai János erdélyi vajda Temesvárnál szétverte seregüket, és Dózsa Györgyöt testvérével, Gecivel (ez a Gergely becézője) és alvezéreivel együtt kegyetlenül megkínoztatta, majd kivégeztette. Dózsa György tüzes vastrónuson, izzó vaskoronával a fején, szörnyű szenvedések közt pusztult el, de alakja 1945 után új megvilágításba került. Ma Budapest egyik főútvonala viseli a nevét, és még száz és száz utca, tér, sportegylet, katonai egység, rengeteg mg. termelőségvetkezet stb. 1972 Dózsa-év volt, születésének félezredik évfordulója alkalmából. Alakja foglalkoztatta az írókat is. Eötvös József "Magyarország 1514-ben" c. történeti regényében (1847) szerepelteti, Jókai Mór 1857-ben történeti drámát írt róla, amelyben nagy rokonszenvvel, idealizálva rajzolja meg alakját, stb.

Magyar név; a *Dávid* név kicsinyítő képzőjű alakja. Az, hogy nádor és püspök becéző nevet viselt, csak a mi mai, a hivatalos és a használt név kettősségéhez hozzászokott szemléletünk folyománya. A nevet Bod Péter 1767-ben még a Domonkos névből származtatta, de ez nem magyarázza meg a két első adatban szereplő *Dau*-szókezdetet. Rupp a Theodoricus névvel vetette össze.

Névnap szempontjából két napra gondolhatunk: eredete szerint *Dávidéra*, de lehetne – inkább – Dózsa Györgyre való emlékezésül György napján is.

Nevenapja: *április 24.* (György) és *december 30.* (Dávid).

LONGINUSZ Az 1970 őszen játszott lengyel tv-sorozatban (Kockázat, főszereplő: Kloss kapitány -- Stanisław Mikulski) az egyik szereplő keresztnéve *Longin* volt. Nagyon ritkán nálunk is előforduló, katolikus és barokk jellegű név, leginkább magyar-örmény családokban. A középkori legendák tudni vélik, hogy így hívták azt a Krisztus keresztre feszítésénél szolgálatot teljesítő századost, akit az evangéliumok nem neveznek meg. A névadás alapja tanúságtétele Jézus mellett, ugyanis a halál beálltakor keletkezett sötétségtől és földrengéstől megrettenve e szókra fakadt: "Ez valóban az Isten fia volt." (Máté 27,54). Más hagyomány szerint ő nyitotta meg lándzsájával, amelynek nyele II. Bajazid szultán ajándéka volt a római Szent Péter templomban látható, Jézus oldalát (János 19,33), majd 58 táján Cezareában maga is vértanúságot szenvedett. Legendája megvan az 1519-ben írt kéziratos magyar nyelvű legendáriumban, a Debreceni Kódexben (217-219). A Winkler Kódex elmondja, hogy *Longinus* vitéz fél szemére vak volt, de amikor a Krisztus oldalába való döfés után egy csepp vére vak szemére cseppent, szeme azonnal megnyílt. Használják a nevet Lengyelországon kívül Olaszországban és Dél-Németországban.

Latin eredetű név, a *longus* 'hosszú' melléknévből való továbbképzés. Az -inus/-ina képző az apa vagy az anya nevéből képez személynevet (ún. patro- vagy matronymikumot): *Carus* császár fia *Carinus* volt, *Messala* lánya *Messalina*, *Paulus* gyermekei *Paulinus* és *Paulina*, *Marcellusé* *Marcellinus* és *Marcellina*, *Albusé* *Albinus* és *Albina*, *Nigeré* *Nigrinus* és *Nigrina*, *Rufusé* *Rufinus* és *Rufina*, stb. – A Winkler Kódexben magyar alakja *Longyinos*.

Nevenapja: *március 15.*

PETŐFI Egyetlen előfordulásáról tudunk. A múlt század vége felé született Parajd községben Mester *Petőfi*, akinek a szomszédos Szovátán volt műhelye. A felszabadulás után a szovátai tanácsházán dolgozott, és az 1950-es években halt meg. Elbeszélése szerint apja nagy *Petőfi*-rajongó volt, és mikor ő megszületett, elhatározta, hogy fiának a *Petőfi*

keresztnevet adja. Hallatára a keresztelést végző pap nagyon elcsodálkozott, és keresztnévként való bejegyzését megtagadta. Erre atyja fegyvert rántott, és így kényszerítette a szertartást végző személyt a *Petőfi* keresztnév beírására. Hogy ebben mennyi az igazság, és mennyi a folklór, nem tudjuk, de tény, hogy a bejegyzés megtörtént, és egy szovátai cégtáblán évtizedekig ez a felirat volt olvasható: MESTER PETŐFI ASZTALOS MESTER.

A magyar költészet és az 1848-49-i szabadságharc lánglelkű alakjáról elnevezve (*1849. július 31.). Nevenapja: július 31.

SÉRA Ez a keresztnév az egyházi latin *Seraphinus* név magyar ejtésű alakjának megrövidített változata. Régi tagja névállományunknak: Szent László udvari káplánja volt *Szerafin* esztergomi érsek. A magyar középkoron át végig kimutatható keresztnévként, sőt még utána is, noha gyakori sohasem volt. Pl.: Szilágy megyében működött 1532-ben Mindszenti *Seraphin* ügyvéd, a XVII. században pedig Rápolthy *Seraphin*; 1580 körül Daróczy *Szerafin* volt Bereg megye alispánja, 1595-ben Vas megyében élt Hollósy *Szerafinné*, 1602-ben a Székelyudvarhely közelében fekvő Farcádon pedig Vajda *Sérát* írták össze. Ez utóbbi olyan rövidülése a névnek, mint amelyet a *Bóna* (*Bonaventurá-ból*), *Bara* (*Barabás-ból*), vagy a *Bene* (*Benedek-ből*), *Deme* (*Demeter-ből*), *Kele* (*Kelemen-ből*) névben láthatunk.

Egykori használatát a belőle keletkezett vezetéknevek igazolják: *Serafin*, *Szerafin*, *Sérafi* és *Séra*. Miskolcon a *Sérafi* funduson állt a XVII--XVIII. században a város egyik mészárszéke és kocsmája (ma Széchenyi u. 9). A család 1561-ben tűnik fel Miskolcon; ekkor *Seraphin* Kristófnak háza van a városban, 1698-ban a városi tanács megveszi *Séraffi* Dorkó (=Dorottya) maradékaitól a Pecétől a piacig terjedő nagy kúriát, 1705-ben pedig *Séra* Mátyás II. Rákóczi Ferenc, a "nagyságos fejedelem" miskolci gyalogseregében szolgál. Tehát a név fokozatosan rövidült, a *Séraffi* kialakulásához a *Desseffy*, *Gálffi* stb. nevek hatása is hozzájárulhatott.

Két *Szerafin* nevű szentről tudunk: az egyik egy olasz kapucinus laikus testvér volt (1604. okt. 12.), de mivel csak 1767-ben volt a szentté avatása, a középkori névviselők okt. 12-ét nem tarthatták névnapjuknak. A másik phanari vértanú püspök (napja december 4).

A régi *Seraphin* keresztnévre l. Dové II, 306.

A *seraphim* alak héber többszám (a hatszárnyú szeráf az ószövetségi angyalok legmagasabb rendjébe tartozó angyal), ilyen név tehát nem lehet keresztnév. Van azonban *Seraphin(us)*, amely utólagos egyszám képzés a középlatin *Seraphini* többszám.

A *seraphim* jelentése "fénylő, tündöklő, lángoló".

A belőle való *Seraphina* női név a XVIII-XIX. században volt divatban (MNy. LIII, 477-8).

SZELESTÉNY Nagy Nep. János 1845-ben megjelent "Hierolexicon"-ában ezt olvassuk; "*Coelestini Szelestyén* remetái; V. *Szelestyén* pápától nevezvük. *Coelestinus I. s. papa* első sz. *Szelestyén* pápa, April 6-án". Tehát a múlt század első felében a *Celesztin*-t magyarosították a címül írt névvel, helyesebben régiesebb alakjával. A fenti, a *keresztény* szó mintájára alakított formával 1870-ben találkozunk először, Rupp Jakab munkájában ugyanis a pannonthalmi főapátok névsorában ez áll: "1709-1722. Göncz *Szelestény*, a bold. Szűz Mária kápolnája szerzője, melyben el van temetve." A név hangalakjának megváltoztatásában az is szerepet kaphatott, hogy a CzF.-féle szótár ugyancsak 1870-ben megjelent V. kötete szerint Hont megyében van *Szelestény* falu.

VITÁLYOS Ritkán előforduló keresztnév, de van: Kovacsics *Vitályos* tsz-paraszt Hercegszántón, Miletics *Vitályosné* a Róbert Károly körúton lakik, Podina *Vitályosné* a Magyar Néprajzi Társaság tagja, stb. Mivel ma is élő, magyarosabb forma, nem helyeseljük, hogy az Utónévjegyzék felvételét csak *Vitalis* alakban engedélyezi. Első előfordulásai a XIII. század első feléből valók, bár ez okleveles anyagunk szegényessége miatt nem jelenti azt, hogy a XI–XII. században nem használhatták. A későbbi századokban is mindig volt, a XV–XVI. században volt a leggyakoribb, a reformáció után grafikonja nagyon visszaesett. Ma hazánkban főként a délszláv lakosság használja. Sok vezetéknevvel keletkezett belőle: *Vita*, *Vitár*, *Vitáros*, *Vitályos*, *Vitális* stb., de helynevek is alakultak vele: *Vitálisfalva*, *Vitálustelke*, *Vitárisülése*.

Latin, helyesebben egyházi latin név, a *vita* "élet" szó melléknévi származéka, azonos *vitális* "az élettel összefüggő, az életre tartozó" (*vitális* kérdés "életfontosságú kérdés, létkérdés") szavunkkal (vö. *vitalitás*, *vitalizmus* továbbképzéseit is). Versey Ferenc 1783–84-ben a pesti egyetem hittudományi karán "főképpen liturgiákat és *vitályos* hittant hallgatott Tompa Lászlótól" (eleinte azt hittük, hogy a *vitál(y)kodik* igével függ össze és "apologetiká"-t jelent, de utóbb kiderült, hogy "praktikum" az értelme). A nyugat-dunántúli székely nyelvjárások *vitálkodik* "kötekedik, gáncsoskodik, vetélkedik, zsörtölődik" igéjének hangalakjába talán a *Vitál(y)os* keresztnév is belejárt. Nagy János 1845-i Hierolexiconja szerint "S. *Vitalianus* = Sz. *Vitályos*". Természetesen *Vitális*, sőt *Vitál* rövidülése is elfogadható, de a *Vita* leánynév nem szerencsés, mivel a *Vita* a régiségben a latin *Vitalis*-ből alakult név rövidülése (vö. *Vita* Zsigmond erdélyi író). Nevenapja: *április 28.*

Szent *Vitalis* Ravenna védőszentje (†67. április 28.). Ünnepe ápr. 28. és nov. 4. Szent *Vitalis* salzburgi püspök volt a nyolcadik században, emléknapja: október 20.

Német nyelvterületen Gottfried Keller egy 1878-ban írt novellájának címszereplője terjesztette el, már csak alkalmilag, különösen katolikus, délnémet területeken használják. Gyerekszülskor védőszent, és ha kétséges, bizonytalan esetekben adják, a gyerekek életben kell maradnia.

Mivel *Elemér* nevünket régebben az *él* igéből magyarították, nevenapját a hasonló jelentésű *Vitalis*-ra tették, s így április 28-án ünnepelték.

ZÉTA Ritka férfinév, de tudok néhány fiatal viselőjéről: pl. Ménfőcsanakon, Nyíregyházán, Alsógödön. Gárdonyi Géza "Zéta" című háromfelvonásos darabját 1905. december 17-én mutatta be a budapesti Nemzeti Színház. Színműve "A láthatatlan ember" című regényén (1902) alapszik. Attila hun király udvarát mutatja be benne a bizánci *Zéta* történetén keresztül. Az Alsógödön 1970 tavaszán keresztelt kisfiú vezetékneve – *Gárdonyi*.

Magyar, sehol másutt elő nem jövő név. Noha a regényben és a színdarabban görög viseli, ilyen név náluk nincs. Bizonyára a görög ábécé *zéta*-nak ejtett betűje volt az inspiráló, bár lehet, hogy Gárdonyi is használta Orbán Balázs "A Székelyföld leírása"-t, amelyben a Zetelaka fölött félóránnyira meredek hegyfokon álló *Zeta vára* mondáját közli (állítólag Irnák, Attila fia is itt van eltemetve). Nevenapja: *november 22.* (*Zetus* alexandriai vértanú napja).

MIKESY SÁNDOR